

Hussein Rauf Bey's Ittihad Islamic Army and the occupation of Kermanshah in the First World War

Sabah Khosravizadeh¹ | Sabah Ghanbari²

Abstract

Purpose: Part of the issue of Iran's occupation during World War I unfolded in Kermanshah, where clashes among Germany, the Ottoman Empire, Russia, and Britain took place. At a critical juncture when Britain threatened the regions of Basra and Baghdad in Iraq, the Ottoman government, by halting the mission of the expeditionary group to Afghanistan and establishing the Islamic Union Army, contemplated capturing Kermanshah through a Jihad strategy.

Thus, the purpose of the current research is not to delve into the group sent to Afghanistan and its disintegration, but to examine the shifts in Ottoman objectives for this group, the actions of the Islamic Union Army, and their consequences and outcomes.

Method and Research Design: The current research was conducted using a descriptive-analytical approach based on archival documents and library resources.

Findings and Conclusion: Anwar Pasha, the Ottoman Minister of War, and Hussein Raufbeyg, the commander of the Islamic Union Army, contrary to the Ottoman ambassador's stance in Tehran and the German government, an Ottoman ally in World War I, occupied Kermanshah. This event marked a significant repercussion in terms of discord within the Ottoman front and dealt a blow to the Jihad strategy of this last Islamic empire. Ultimately, due to these repercussions, alongside the opposition from the Iranian government and the extensive resistance of the people of Kermanshah under the leadership of the Sanjabi tribe, the occupation of Kermanshah, which commenced on 26 Jumada al-Awwal 1333 AH/11 April 1915 AD, concluded on 14 Dhu al-Qaidah 1333/23 September 1915

Keywords: Islamic Union Army; Hussein Raufbeyg; Ottoman; Germany; Kermanshah; Sanjabi Tribe.

Citation: khosravizadeh, S., & Ghanbari, S. (2023). Hussein Rauf Bey's Ittihad Islamic Army and the occupation of Kermanshah in the First World War. *Ganjine-ye Asnad*, 33(4), 6-31. doi: 10.30484/ganj.2023.3106

**GANJINE-YE
ASNAD**
Historical Research &
Archival Studies Quarterly

Research paper

1. PhD in History of Iran after Islam, National Library and Archives of Iran, Tehran, Iran, (Corresponding author) sabah.khosravi@gmail.com

2. PhD in Islamic History, University of Tehran, Tehran, Iran sabahgh62@gmail.com

Copyright © 2024, NLAI (National Library & Archives of I. R. Iran). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and adapt the material for any purpose.

Ganjine-Ye Asnad

«132»

Peer-reviewed Journal | National Library & Archives of I. R. Iran, Archival Research Institute

ISSN: 1023-3652 | E-ISSN: 2538-2268

Digital Object Identifier(DOI): 10.30484/ganj.2023.3106

Indexed by Google Scholar, Researchgate, ISC, SID & Iran Journal | <http://ganjineh.nlai.ir>

Vol. 33, No.4, Winter 2024 | pp:6-31 (26) | Received: 15, Nov. 2023 | Accepted: 19, Dec. 2023

Historical research

فصلنامه تحقیقات تاریخی
و مطالعات آرشئولوژی

مقاله پژوهشی

اردوی اتحاد اسلامی حسین رئوف بیگ و اشغال کرمانشاه در جنگ جهانی اول

صبح خسروی زاده^۱ | صباح قنبری^۲

چکیده

بخشی از قضیه اشغال ایران در طول جنگ جهانی اول، در کرمانشاه روی داد؛ جایی که با آغاز جنگ جهانی اول محل نزاع آلمان، عثمانی، روسیه و بریتانیا شده بود. درست زمانی که بریتانیا موقعیت دو ولایت بصره و بغداد عثمانی را به خطر انداخت، دولت عثمانی هم با لغو مأموریت گروه اعزامی به افغانستان و تشکیل اردوی اتحاد اسلامی به فکر افتاد که کرمانشاه را با راهبرد جهاد تصرف کند.

هدف: مذاقه درباره پیامدهای اشغال کرمانشاه به دست قوای اردوی اتحاد اسلامی حسین رئوف بیگ در جنگ جهانی اول و علل ناکامی آن.

روش / رویکرد پژوهش: پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر اسناد و منابع کتابخانه‌ای انجام شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: انورپاشا، وزیر جنگ عثمانی، و حسین رئوف بیگ، فرمانده اردوی اتحاد اسلامی، برخلاف نظر سفیر عثمانی در تهران، و هم‌چنین دولت آلمان-متحد عثمانی در جنگ جهانی- کرمانشاه را اشغال کردند که از جمله پیامدهای مهم آن ظهور اختلاف در جبهه عثمانی و ضربه به راهبرد جهاد این آخرین امپراتوری اسلامی بود. سرانجام، به دلیل همین پیامدها، و مخالفت دولت ایران و مقاومت گسترده ایلات کرمانشاه به رهبری ایل سنجابی، اشغال کرمانشاه که از ۲۶ جمادی الاول ۱۳۳۳ ق/ ۱۱ آوریل ۱۹۱۵ م شروع شده بود در ۱۴ ذی القعدة ۱۳۳۳/ ۲۳ سپتامبر ۱۹۱۵ م پایان یافت.

کلیدواژه‌ها: اردوی اتحاد اسلامی؛ حسین رئوف بیگ؛ عثمانی؛ آلمان؛ کرمانشاه؛ ایل سنجابی.

استناد: خسروی زاده، صباح و قنبری، صباح. (۱۴۰۲). اردوی اتحاد اسلامی حسین رئوف بیگ و اشغال کرمانشاه در جنگ جهانی اول. *گنجینه اسناد*، ۳۳(۴)، ۶-۳۱ | doi: ۱۰.۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۳.۳۱۰۶

۱. دکترای تاریخ ایران بعد از اسلام، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

sabah.khosravi@gmail.com

۲. دکترای تاریخ اسلام، دانشگاه تهران، تهران، ایران

sabahgh62@gmail.com

گنجینه اسناد

۱۳۲

فصلنامه علمی | سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ایران - پژوهشکده اسناد

شاپا (چاپی): ۱۰۲۳-۳۶۵۲ | شاپا (الکترونیکی): ۲۵۲۸-۲۲۶۸

شناسانه برنمود رقمی (DOI): ۱۰.۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۳.۳۱۰۶

نمایه در ISC, SID, Researchgate, Google Scholar و ایران ژورنال | http://ganjineh.nlai.ir

سال ۳۳، دفتر ۴، زمستان ۱۴۰۲ | صص: ۶-۳۱ (۲۶)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۸/۲۸ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۹/۲۸

تحقیقات تاریخی

۱. مقدمه

ایران در جنگ جهانی اول اوضاع سیاسی آشفته‌ای داشت و خیلی زود عرصه رقابت و جنگ متفقین (روسیه و بریتانیا) و متحدین (آلمان و عثمانی) شد و بحران «اشغال ایران یا جبهه ایران»^۱ به وجود آمد. آلمان در پی آن بود که قوای عثمانی با اعلان جهاد در مصر، قفقاز و خاورمیانه، جبهه‌ای را علیه روسیه و بریتانیا باز کنند تا روسیه و بریتانیا از صحنه اصلی نبرد در اروپا دور شوند (شاو، ۱۳۷۰ ش، ص ۵۲۸). عثمانی، قدرتمندترین دولت اسلامی و همسایه ایران، هم با اعلان جهاد اکبر،^۲ یعنی فتوای خلیفه عثمانی دربارهٔ وجوب شرعی جنگ علیه متفقین، و شعار اتحاد اسلام،^۳ به دنبال بسیج عمومی مسلمانان علیه منافع روسیه و بریتانیا در سرزمین‌های اسلامی بود. مهم‌ترین طرح بلندپروازانه عثمانی و آلمان در این باره، اعزام گروهی مشترک به افغانستان از طریق خاک ایران و تهدید منافع بریتانیا بود. آن‌ها فکر می‌کردند می‌توانند با فتوای جهاد، مسلمانان افغانستان را علیه بریتانیا بشورانند؛ ولی مأموران آلمانی به دلیل ظهور اختلاف، قبل از رسیدن به بغداد این گروه را ترک کردند و مأموران عثمانی هم هدفشان را تغییر دادند و گروه تازه خود یعنی اردوی اتحاد اسلامی را برای اشغال کرمانشاه آماده کردند.

هدف پژوهش حاضر، بررسی گروه اعزامی به افغانستان و علل ازهم‌پاشیدگی آن نیست؛ بلکه مذاقه دربارهٔ پیامدهای اشغال کرمانشاه به دست قوای اردوی اتحاد اسلامی حسین رثوف بیگ در جنگ جهانی اول و علل ناکامی آن است. هم‌چنین این پژوهش دربارهٔ اشغال استان کردستان امروزی و نواحی کردنشین نواحی جنوبی آذربایجان (ساکما، ۲۴۰/۸۲۴۷؛ ۹۹۹/۴۷۳۹۲) و فعالیت عثمانی با شعار اتحاد اسلامی در آنجا نیست؛ بلکه مشخصاً دربارهٔ اقدامات اردوی اتحاد اسلامی زیر نظر حسین رثوف بیگ در کرمانشاه است که فعالیت آن با نواحی دیگر ارتباطی ندارد.^۴

در همین راستا، نویسندگان مقاله به دنبال پاسخ به این پرسش‌ها هستند:

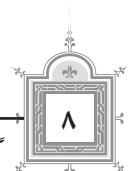
۱. چرا عثمانی اهداف گروه اعزامی به افغانستان را تغییر داد؟
۲. چرا اردوی اتحاد اسلامی حسین رثوف بیگ که با اعلان جهاد اکبر و شعار اتحاد اسلام تشکیل شده بود کرمانشاه را اشغال کرد؟!
۳. سیاست آلمان، متحد عثمانی در قبال اشغال کرمانشاه چه بود؟
۴. حامیان ایرانی جهاد اکبر و اندیشهٔ اتحاد اسلامی، در قبال اشغال کرمانشاه به دست قوای عثمانی چه واکنشی نشان دادند؟

1. The Persian campaign or invasion of Iran.

2. Jihad-ı Ekber.

3. İttihad-ı İslam.

۴. برای مطالعه دربارهٔ اقدامات عثمانی در استان کردستان امروزی و نواحی کردنشین آذربایجان که ازنظر زمانی اغلب پس از تحولات اشغال کرمانشاه است، می‌توانید به منابع زیر مراجعه کنید: ۱. تیمورزاده، مصطفی. (۱۳۸۰ ش). وحشت در سقز: نگاهی به تحولات کردستان در فاصلهٔ جنگ جهانی اول تا اعادهٔ اقتدار دولت مرکزی. (شهباز حسینی، کوششگر). تهران: شیرازه؛ ضیائی، رثوف. (۱۳۴۷ ش). یادداشت‌هایی از کردستان: خاطرات شیخ رثوف ضیائی از وقایع حضور روسیه و بریتانیا و عثمانی و آشوب‌های محلی. ارومیه: مرکز نشر فرهنگ و ادبیات کردی؛ ولیانی، عزیز. (۱۳۹۷ ش). کاره‌سایگی میژوویی ۱۹۱۶: کوشناری خدکی کورده به دست سپای روسی تزاری. سقز: کوتار.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش مشترک اسرافیل کوردجبهه و مصطفی بالجی اوغلو^۱ اولین مقاله ترکی درباره گروه حسین رثوف بیگ و تأسیس، تدارک، اهداف و نتایج آن با استفاده از اسناد آرشیوی عثمانی است. نویسندگان با انتخاب عنوان «پروژه رمانتیک ترکی-آلمانی» به نوعی اساس این طرح را احساسی و خیال پردازانه تحلیل کرده اند و جاه طلبی ناسیونالیست های جمعیت «اتحاد و ترقی» در زمینه گروه اعزامی به افغانستان را نقد کرده اند؛ گروهی که با امید زیاد تشکیل شد ولی هیچ گاه به افغانستان نرسید و در کرمانشاه متوقف شد. مقاله زینا لونت^۲ نیز فعالیت های این گروه را از نظر تئوری جنگ های نامتعارف مدرن بررسی کرده است؛ گروهی که از همه نظر با واحدی متعارف تفاوت داشت و هر چند به افغانستان و هند نرسید، ولی با فعالیت های خود در ایران بر روند جنگ تأثیر زیادی گذاشت. لونت کاملاً برخلاف پژوهش کوردجبهه و بالجی اوغلو، نتیجه اقدامات این گروه را بسیار مؤثر دانسته است؛ تا آنجا که به نظر او بدون عملیات گروه حسین رثوف بیگ، جنگ جهانی اول برای امپراتوری عثمانی خیلی سریع تر و با فاجعه ای بزرگ تر پایان می پذیرفت. تألیف شاخص دیگر به زبان ترکی که ذیل موضوع اصلی خود - فعالیت های جهاد اکبر دولت عثمانی در ایران دوره جنگ جهانی اول - به گروه حسین رثوف بیگ نیز اشاره کرده است، پایان نامه رضوان آی آیدین^۳ است که متأثر از اسناد عثمانی، ایل سنجابی را عامل بریتانیا توصیف کرده و فعالیت روس ها علیه عثمانی در ایران را برجسته کرده است؛ گویی که عثمانی چاره ای جز حمله به ایران نداشته است.

هیچ نوشتاری به طور مستقل درباره اردوی اتحاد اسلامی حسین رثوف بیگ و اشغال کرمانشاه به زبان فارسی چاپ نشده است. مهم ترین اثر در این باره، کتاب اردشیر کشاورز^۴ است که از آغاز فصل دهم تا پایان فصل پانزدهم (صص ۵۶-۱۴۳)، مطالب پراکنده ای درباره تجاوز عثمانی به خاک کرمانشاه دارد که بیشتر بازنویسی دو منبع «اسناد وزارت خارجه» از کاوه بیات و «خاطرات سردار مقتدر سنجابی» از علی اکبر سنجابی است. برخی از اطلاعات تاریخی و تحلیل های این پژوهش درباره موضوع اردوی اتحاد اسلامی و اشغال کرمانشاه صحیح نیست؛ برای نمونه: معرفی حسین رثوف بیگ در مقام فرمانده نظامی عثمانی در خانقین (ص ۷۹)؛ توصیف تنش مختصر مرزی بین ایل سنجابی و گروهی کوچک از اردوی عثمانی با عبارت برخورد سنگین حسین رثوف بیگ با سنجابی ها و عقب نشینی او (ص ۷۹)؛ و اصرار حسین رثوف بیگ به آلمان برای کمک به متارکه جنگ کردند (ص ۱۲۵) که صحیح آن، سیاست فعال آلمان برای پایان دادن به این جنگ است. چهار صفحه از پایان نامه کارشناسی ارشد پیر حسین نظری^۵ درباره اشغال کرمانشاه است. او اقدامات اردوی حسین رثوف بیگ با هدف تصرف نقاط غربی ایران و الحاق آن به قلمرو عثمانی را تحلیل

1. Kurtcepe, İsrail & Balçoğlu, Mustafa. (1992). "BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI BAŞLARINDA ROMANTİK BİR TÜRK-ALMAN PROJESİ - RAUF BEY MÜFREZESİ?". OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 3(3).
2. LEVENT, Zeynel. (15 Kasım 2020). "Binbaşı Hüseyin Rauf (Orbay) Müfrezesi'nin Faaliyetlerinin Modern Gayrinizami Harp Teorisi Açısından Değerlendirilmesi". Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2020, Cilt 5, Sayı 2. <https://doi.org/10.31454/usb.775710>.
3. Ayaydın, Rıdvan. (2016). "BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN İRAN'DA CİHAD-İ EKBER FAALİYETLERİ". Tez Danışmanı: DOÇ.DR. İLYAS TOPSAKAL, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı / İslam Tarihi Bilim Dalı.
4. کشاورز، اردشیر. (۱۳۸۲ ش). کرمانشاهان در جنگ جهانی اول (تشکیل دولت ایران آزاد). کرمانشاه: طاقستان.
5. نظری، پیر حسین. (۱۳۹۲ ش). «ایل سنجابی و نقش آن در تحولات غرب کشور طی سال های ۱۲۹۳-۱۳۴۵ ق». پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ، گرایش ایران دوره اسلامی، گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه لرستان.

کرده است (نظری، ۱۳۹۲ ش، صص ۱۰۰-۱۰۴). عزت‌اله شریفی و حجت‌اله کریمی در مقاله مشترک خود^۱ دربارهٔ اوضاع سیاسی کرمانشاه در جنگ جهانی اول، به اقدامات اردوی اتحاد اسلامی در کرمانشاه اشاره کرده‌اند. از نظر شریفی و کریمی، دولت عثمانی زیر نقاب اندیشهٔ اتحاد اسلامی، توسعهٔ ارضی خود و تصرف کامل ایران و الحاق آن به قلمرو عثمانی را دنبال می‌کرده است. این در حالی است که هیچ‌کدام از اسناد آرشیو ایران و یا عثمانی به هدف تصرف کامل ایران و الحاق آن به عثمانی اشاره نکرده‌اند.

ویژگی مشترک همهٔ پژوهش‌های ذکر شده، مسامحه در زمینهٔ منابع است. در تحقیقات چاپ‌شده به زبان فارسی، خاطرات حسین رئوف بیگ و حتی روزنامه‌های مهم نوبهار و بامداد روشن نادیده گرفته شده‌اند و پژوهش‌گران ترک از منابع مهمی مثل گزارش‌های رسمی ژاندارمری کرمانشاه و یا خاطرات سردار مقتدر سنجابی بهره‌ای نبرده‌اند. ویژگی مشابه دیگر این پژوهش‌ها، ناآگاهی یا بی‌توجهی به تغییر ماهیت و حتی تغییر نام «گروه اعزامی به افغانستان» به «اردوی اتحاد اسلامی» با هدف اشغال کرمانشاه است. برخی از پژوهش‌های به زبان فارسی، سیاست عثمانی و آلمان در اشغال کرمانشاه را یکسان دیده‌اند؛ در حالی که طبق اسناد و منابع، آلمان در قضیهٔ کرمانشاه کاملاً مخالف و مقابل عثمانی عمل کرده است. تحقیقات به زبان ترکی نیز مقاومت ایلات کرمانشاه و دولت ایران در برابر اشغال‌گری عثمانی را به نفوذ و توطئهٔ بریتانیا تقلیل داده‌اند و موضوع را تحریف کرده‌اند.

۳. معرفی حسین رئوف بیگ

حسین رئوف بیگ^۲ یکی از افراد مهم نظامی و سیاسی از اواخر دورهٔ عثمانی تا دورهٔ جمهوری خواهی در ترکیه است. آنچه موجب شهرت حسین رئوف بیگ شد، فرماندهی رزم‌ناو حمیدیه در دورهٔ جنگ‌های بالکان^۳ بود که او را در مقام «قهرمان حمیدیه»^۴ به مردم عثمانی معرفی کرد (HAÇİN, 2016, p54). او در آستانهٔ جنگ جهانی اول به فرماندهی بخشی از جبههٔ ایران برگزیده شد. او پس از پایان مأموریت اخیر، به استانبول برگشت و در مقام رئیس ستاد نیروی دریایی به خدمت خود ادامه داد تا این‌که در کابینهٔ احمد عزت‌پاشا، به‌ویژه برای بررسی شرایط آتش‌بس به وزارت نیروی دریایی منصوب شد و به‌نیابت از نیروهای متفقین در (۳۰ اکتبر ۱۹۱۸ م) متارکهٔ مودروس^۵ را با آدمیرال کالتروپ^۶ نمایندهٔ بریتانیا امضا کرد (Busch, 1976, p15) که به‌موجب آن ارتش عثمانی تسلیم شد و بندرها، راه‌آهن و سایر نقاط راهبردی عثمانی در دسترس متفقین قرار گرفت. حسین رئوف بیگ در فاصلهٔ (۱۲ ژوئیهٔ ۱۹۲۲ م-۴ اوت ۱۹۲۳ م) به مقام نخست‌وزیری ترکیه هم دست یافت. او سال (۱۹۴۲ م) سفیر ترکیه در انگلیس شد و سال (۱۹۴۴ م) از خدمات

۱. شریفی، عزت‌اله؛ کریمی، حجت‌اله. (۱۳۹۷ ش). «بررسی اوضاع کرمانشاه در جنگ جهانی اول از ورود نیروهای عثمانی تا تشکیل دولت موقت ملی». نشریهٔ روزگاران، س ۱۳، ش ۱۳، صص ۱-۲۰.

2. Hüseyin Rauf Orbay.

۳. به دو جنگ گفته می‌شود که در سال‌های (۱۹۱۲ م و ۱۹۱۳ م) در جنوب شرقی اروپا رخ داد.

4. Hamidiye Kahramani.

5. Armistice of Mudros.

6. Calthorpe.

دولتی استعفا داد و تا زمانی که در سال (۱۹۶۴م) در استانبول درگذشت، زندگی خود را به سخنرانی و کنفرانس در دانشگاه‌ها و مسافرت صرف کرد (Alkan, 2004, p597). اسکار فن نیدرمایر، یکی از افسران آلمانی حاضر در گروه حسین رئوف بیگ برای رفتن به افغانستان، او را سیاست‌پیشه‌ای زیرک‌تر از هم‌ردیفان خود، مسلط به زبان انگلیسی و امور نظامی توصیف کرده‌است (نیدرمایر، ۱۳۶۳ش، ص ۳۵). حسین رئوف بیگ هر چند از طرف مادری، کُرد بود، ولی به گفته خودش در هیچ جنبش سیاسی کردی حضور نداشت (Cebesoy, 1957, p131)؛ او را باید ملی‌گرایی ترک به‌شمار آورد. این نکته بدین لحاظ اهمیت دارد که مأموریت او در ایران، در میان شهرها و قبایل کُرد کرمانشاه بود؛ باین حال هیچ نشانه‌ای از هویت کُردی خود نشان نداد.

۴. معرفی گروه اعزامی به افغانستان

رقابت و تنش آلمان با بریتانیا در آستانه جنگ جهانی اول موجب اهمیت افغانستان شد؛ زیرا افغانستان راه زمینی ورود به هندوستان بود. رسیدن به افغانستان و شوراندن مردم مسلمان آنجا علیه منافع بریتانیا به‌تنهایی و بدون کمک دولت عثمانی دشوار بود؛ به‌همین دلیل توافق محرمانه‌ای بین مقامات آلمانی و عثمانی برای اعزام گروهی مشترک به افغانستان شکل گرفت. عثمانی نیز که قلمرو گسترده‌اش و به‌ویژه خاورمیانه، آماج تهدید جدی بریتانیا بود، برای دور کردن تمرکز دشمن خود از این منطقه، نیازمند سرگرم کردن بریتانیا در هندوستان بود (Çolak, 2008, p129; Adamec, 1967, p83). انورپاشا^۲ در حالی مسئولیت گروه اعزامی به افغانستان را به حسین رئوف بیگ سپرد که او برای پذیرش این «خدمت بسیار مهم ملی» تردید داشت و به‌قول خودش در آن لحظه نمی‌توانست موقعیت افغانستان را روی نقشه تجسم کند! و درک کند چگونه و چطوری باید به آنجا برسد؟ (Orbay, 1993, v1, p17).

تشکیل گروه اعزامی به افغانستان و تدارک آن، زیر نظر بخش شرقی وزارت جنگ عثمانی در استانبول و با تلاش سرگرد پیاده‌نظام، عمر فوزی بیگ^۳ - یکی از افسران عالی‌رتبه سازمان مخفی و جاسوسی «تشکیلات مخصوصه»^۴ - انجام شد (YÜKSEL, 2019, p95). او شخصاً با انورپاشا در تماس بود و کارش را چنان با دقت و پنهان‌کاری پیش بُرد که حتی افسرانی که برای گروه اعزامی برگزیده می‌شدند نام سایر اعضا و وظایف خود را نمی‌دانستند.^۵

نیروهای آلمانی نیز در این عملیات شرکت داشتند؛ ویلهلم واسموس^۶، ریاست نمایندگی دیپلماتیک و اسکار فن نیدرمایر، ریاست پرسنل نظامی نیروهای آلمانی را برعهده داشتند؛ دکتر فن هتتینگ^۷، دکتر شومایر^۸ و ماکس اتو شونمان^۹ - کنسول بعدی آلمان در

1. Oskar von Niedermayer.

2. Enver Pasha.

3. Ömer Fevzi Bey.

4. Teşkilât-ı Mahsusa.

۵. لیست کامل افسران گروه اعزامی به

افغانستان را می‌توانید در منابع زیر ببینید:

(Kurtcephe, & Balçoğlu, 1992, pp

251-252; YÜKSEL, 2019, p95)

6. Wilhelm Wassmuss.

7. Doktor von Hentik.

8. Doktor Şumayer.

9. Max Otto Schönmann.

کرمانشاه- از دیگر اعضای برجسته بودند که به طور کلی شامل ۲۵ صاحب منصب آلمانی و ۱۵ نفر غیر نظامی می شدند (سپهر، ۱۳۳۶ ش، ص ۵۸؛ Balçoğlu, 2011, p72). گروه اعزامی پس از توقف حدود یک ماهه در هتل بارون^۱ حلب، (۲۹ ذی القعدة ۱۳۳۳ ق/ ۱۷ اکتبر ۱۹۱۵ م) عازم بغداد شد (Orbay, v1, 1993, p19). اولین مشکل گروه، نداشتن رهبری واحد بود. حسین رثوف بیگ، ویلهلم واسموس و اسکار فن نیدرمایر به اندازه هم رئیس بودند. هم سفری افسران آلمانی و عثمانی خیلی زود اختلافات آنها را نشان داد. در مسیر بغداد، تنش به حدی رسید که ادامه راه ممکن نبود. به همین دلیل ویلهلم واسموس پس از مشاجره با حسین رثوف بیگ، دستور داد افسران آلمانی به حلب برگردند؛ ولی اعضای عثمانی گروه در مندی عراق اردو زدند (Kurtcepe & Balçoğlu, 1992, pp 254-256).

۵. تغییر اهداف گروه

گروه حسین رثوف بیگ که از استانبول با هدف عبور از ایران و رفتن به افغانستان حرکت کرده بود وقتی به مندی عراق رسید دیگر نه افسران آلمانی را همراه داشت و نه به فکر رسیدن به افغانستان بود. حسین رثوف بیگ در خاطراتش به نامه خود به انور پاشا اشاره کرده که در آن برای وزیر جنگ عثمانی توضیح داده است که با توجه به نفوذ روسیه و بریتانیا در ایران، عبور گروهی عثمانی از این کشور به سمت افغانستان ممکن نیست (Orbay, 1993, v1, p21). هم زمان، سلیمان عسکری^۲ - رئیس تشکیلات مخصوصه عثمانی و فرمانده کل عراق - اشغال کرمانشاه را که عملاً پایگاه روسیه و بریتانیا علیه عثمانی شده بود ضروری دانست (Ayaydin, 2016, p186).

به همین دلیل و برای جلوگیری از امکان پشتیبانی نیروهای بریتانیایی حاضر در جبهه عراق، از سمت کرمانشاه، انور پاشا متقاعد شد که حکم تازه ای به حسین رثوف بیگ بدهد و او را به فرماندهی نیروهای عثمانی در جبهه کرمانشاه منصوب کند. حسین رثوف بیگ در دفاع از نتیجه عملیات خود در ایران، نوشته است تا زمانی که در کرمانشاه بودم از بغداد در برابر انگلیسی ها محافظت کردم (Orbay, 1993, v1, p21).

در حین درگیری مرزی ناخواسته بین پیش قراولان گروه حسین رثوف بیگ و سواران ایل سنجایی نامه ای محرمانه به دست سنجایی ها افتاد که مطابق آن به این فرمانده عثمانی دستور داده شده بود که تا سرمیل و کوند را در خاک ایران اشغال کند؛ از آن پس تصرف کرمانشاه و کوه بیستون را مدنظر قرار دهد؛ نفوذ مأموران سیاسی روس و انگلیس را در آن منطقه قطع کند و جمعیت اتحاد اسلامی را تشکیل دهد (روزنامه بامداد روشن، دوشنبه ۱۱ جمادی الثانی ۱۳۳۳، س ۱، ش ۳۳، ص ۱؛ بهار، ۱۳۹۹ ش، ص ۱۱۷؛ سنجایی،

1. Baron Hotel.
2. Süleyman Askeri Bey.

۱۳۹۳ ش، صص ۲۴۱-۲۴۲). حسین رثوف بیگ در گفت‌وگو با فردریش ساره^۱ -مأمور تشویق او برای خروج از ایران- هدف اردوی خود را گسترش اندیشه اتحاد اسلامی در کرمانشاه و یافتن راهی برای ارسال اسلحه به افغانستان توضیح داد (گرکه، ۱۳۷۷ ش، ج ۱، ص ۲۰۴). عثمانی‌ها در کرمانشاه این‌گونه تبلیغ می‌کردند که مقصود آن‌ها از آمدن به ایران خلاص کردن آن آب‌و خاک از ربه نظارت و اسارت روس و انگلیس است تا این دو مملکت اسلامی بتوانند اتحاد کنند و وظایف اسلامیت را به عمل بیاورند (روزنامه بامداد روشن، شنبه ۲۰ شعبان ۱۳۳۳، س ۱، ش ۶۱، ص ۱؛ ساکما، ۲۹۶۷/۲۴۳۱۴). آن‌ها به روحانیون موافق در کرمانشاه پول می‌دادند تا علیه روس و انگلیس سخنرانی کنند (ساکما، ۲۹۳/۲۸۹۸). هم‌چنین برخی از روزنامه‌های ایران هم علیه اتحاد روس و انگلیس در دشمنی با ایران، مطالبی نوشتند (روزنامه رستخیز، سه‌شنبه ۱۲ ربیع‌الاول ۱۳۳۴، س ۲، ش ۱۴، صص ۱ و ۲). با مشخص شدن اهداف جدید، بها سعید بیگ^۲ به نمایندگی از سوی گروه حسین رثوف بیگ چندبار به قصر شیرین آمد و با شیرخان صمصام‌الممالک (حاکم قصر شیرین و رئیس ایل سنجابی) ملاقات و مذاکره کرد و اجازه خواست که سربازان عثمانی وارد ایران شوند و از قصر [شیرین] تا کرمانشاه پست نظامی بگذارند که با پاسخ منفی صمصام‌الممالک (حاکم قصر شیرین) روبه‌رو شد (سنجابی، ۱۳۹۳ ش، ص ۲۴۰). در همین راستا، دولت عثمانی شیخ حسن واعظ کردستانی را با فتوایی با خط و مهر علمای عتبات و دستوراتی از سران دولت عثمانی به ایران فرستاد تا از شیرخان صمصام‌الممالک و امیرمفخم بختیاری (حاکم کرمانشاه) بخواهد که به اردوی مسلمان عثمانی اجازه دهد از کرمانشاه عبور کند تا برای جنگ با قوای «کافر روس» به قزوین برود (کتاب سبز، ۱۳۳۳ ش، صص ۹۹-۱۰۰): ولی سیاست رسمی دولت ایران در این زمان بی‌طرفی در جنگ بود (ساکما، ۹۱/۲۸۰/۹۳۹) و امکان اجابت درخواست گروه حسین رثوف بیگ فراهم نبود. همین وضعیت باعث شد تا حسین رثوف بیگ ناچار شود با ایل سنجابی رویارو شود. بن‌بست سیاسی پیش‌روی گروه حسین رثوف بیگ را اتفاقی ناخواسته باز کرد؛ درگیری مرزی چند سوار عثمانی با یک سوار سنجابی بر سر آهویی شکار شده به سرعت آتش جنگ را گسترده کرد و موجب کشته شدن اسمعیل حقی بیگ^۳ شد که قرار بود به شه‌بندری^۴ عثمانی در کرمانشاه برود و گاردی ویژه را سازمان‌دهی کند (سنجابی، ۱۳۹۳ ش، ۲۴۱-۲۴۲؛ Orbay, 1993, v1, p21). حسین رثوف بیگ با بهانه کردن این واقعه و اصرار بر تحویل شیرخان صمصام‌الممالک و پسرش (سردار مقتدر سنجابی) به او برای مجازات (بهار، ۱۳۹۹ ش، ص ۱۱۸)، پیشروی به داخل خاک ایران را شروع کرد.

۱. Friedrich Sarre؛ باستان‌شناس، مورخ هنر و افسر آلمانی در جنگ جهانی اول.

2. Baha Said Bey.

3. Ismail Hakki Bey.

۴. نمایندگی سیاسی، کنسول‌گری.

۶. اشغال کرمانشاه

حسین رئوف بیگ نیروهای خود را (۲۰ جمادی الاول ۱۳۳۳ ق/ ۵ آوریل ۱۹۱۵ م) در اردوگاهی در شمال شرقی خانقین متمرکز کرد (Ayaydin, 2016, p188). شیرخان صمصام‌الممالک با ناامیدی، از دولت ایران کسب تکلیف کرد که به او دستور دادند به سرپل زهاب عقب‌نشینی کند و به اردوی امیرمفخم بختیاری بپیوندند (بهار، ۱۳۹۹ ش، ص ۱۱۹؛ بیات، ۱۳۸۱ ش، صص ۱۱۴-۱۱۸، ۱۲۳-۱۲۴؛ به نقل از اسناد وزارت خارجه، کارتن ۴۰۷۵/۱۴). بدین ترتیب حسین رئوف بیگ (۲۶ جمادی الاول ۱۳۳۳ ق/ ۱۱ آوریل ۱۹۱۵ م) از جانب قوره‌تو و کوه آق‌داغ و بها سعیدبیگ از سمت نفت‌شاه (نفت‌شهر) بدون هیچ مقاومتی وارد قصرشیرین شدند؛ درحالی‌که شیرخان صمصام‌الممالک با زن و بچه از آب الوند گذشت و از راه گاومیشان و جگرلو خود را به سرپل زهاب و اردوی امیرمفخم بختیاری رساند (سنجایی، ۱۳۹۳ ش، صص ۲۴۶-۲۴۷) که سریع به کرند، هارون‌آباد^۱ و سپس کرمانشاه عقب‌نشینی کردند. اردوی حسین رئوف بیگ پنج‌شنبه (۳۰ جمادی الاول ۱۳۳۳ ق/ ۱۵ آوریل ۱۹۱۵ م)، سرپل زهاب (Ayaydin, 2016, p189) و شنبه (۲ جمادی الثانی ۱۳۳۳ ق/ ۱۷ آوریل ۱۹۱۵ م)، گردنه پاتاق و شنبه (۹ جمادی الثانی ۱۳۳۳ ق/ ۲۴ آوریل ۱۹۱۵ م)، گردنه سرخه‌دیزه و سه‌شنبه (۴ رجب ۱۳۳۳ ق/ ۱۸ می ۱۹۱۵ م) کرند را اشغال کرد (ساکما، ۹۱/۲۸۰/۹۳۹؛ بیات، ۱۳۸۱ ش، صص ۱۲۳-۱۲۴؛ به نقل از اسناد وزارت خارجه، کارتن ۴۰۸۵-۲۳/۳۲). طبق گزارش رسمی ژاندارمری کرمانشاه، اشغال این مناطق به‌دست حسین رئوف بیگ با غارت و آتش زدن مزارع این نواحی همراه بوده‌است (ساکما، ۲۹۳/۳۷۰۷).

او به تلاش خود برای همراهی ایلات ادامه داد و کوشید با جاسوسان ایرانی و عثمانی، ایلات و ساکنان کرمانشاه را از لحاظ مذهبی تحریک کند تا زمینه را برای پیشروی نیروهای خود فراهم سازد که البته ناکام ماند. مشکل دیگر حسین رئوف بیگ برای پیشروی به سمت کرمانشاه، نداشتن نیرو و تجهیزات کافی بود (Orbay, 1993, v1, p21; YÜKSEL, 2019, p98).

۷. پیامدهای اشغال کرمانشاه

۷.۱. شکست خوش‌بینی راهبرد اتحاد اسلامی

عثمانی که با اعلان جهاد اکبر و شعار اتحاد اسلام وارد جنگ جهانی اول شده بود امید داشت با استفاده از این میراث اسلامی، مجاهدان مسلمان را در همه قلمرو اسلامی، ذیل منافع دولت عثمانی گردآورد. حسین رئوف بیگ با شعار اتحاد اسلامی کرمانشاه را اشغال کرد (روزنامه رعد، یکشنبه ۱۷ ذی‌القعدة ۱۳۳۳، س ۷، ش ۳، ص ۳) و با همین تصور نامه‌های رسمی‌اش به سران ایلات کرمانشاه را با مقام «سردار کل اردوی اتحاد

۱. اسلام‌آباد غرب.

اسلامی» امضا می‌زد (بیات، ۱۳۸۱ش، صص ۱۰۸-۱۰۹؛ به نقل از اسناد وزارت خارجه، کارتن ۸۰/۴۰۸۵). روزنامه‌های ایران نیز او را «رئیس اردوی اتحاد اسلامی» می‌شناختند (روزنامه بامداد روشن، پنجشنبه ۳۰ جمادی‌الثانی ۱۳۳۳، س ۱، ش ۳۴، ص ۳). دولت عثمانی به حسین رئوف بیگ مأموریت داده بود تا ضمن اشغال کرمانشاه، «جمعیت اتحاد اسلامی» را در آنجا تشکیل دهد (ساکما، ۱۷۱-۱۷۲/۲۵/۲۹۳). به همین دلیل حسین رئوف بیگ معاهده‌نامه هشت ماده‌ای «اتفاق‌نامه اردوی اسلامی» را برای امضای بین دولت عثمانی با برخی از سران ایلات کرمانشاه آماده کرد که البته به دلیل مخالفت و مقاومت سران ایلات هیچ‌گاه امضا نشد (گزیده اسناد سیاسی ایران و عثمانی: دوره قاجاریه، ۱۳۷۲ش، ج ۶، صص ۲۰۲-۲۰۵). کاربرد کلماتی مثل «حکومات اسلامی»، «قرآن عظیم‌الشان»، «حبل متین اسلامیت»، و «اتحاد اسلام» در این معاهده‌نامه، خوش‌بینی راهبرد اتحاد اسلامی مقامات عثمانی را نشان می‌دهد. مصطفی عاصم تورگوت^۱ -سفیر عثمانی در تهران- هم با انتشار نشریات مرتبط با جهاد، ایرانیان را تشویق می‌کرد. او اخبار مربوط به عثمانی را از روزنامه‌های طنین،^۲ صباح^۳ و آژانس عثمانی^۴ در اختیار روزنامه‌های ایرانی بامداد روشن، عصر انقلاب، رعد و اتحاد همدان قرار می‌داد و به جز سنجایی‌ها، از همه ایلات بین‌خانقین تا شهر کرمانشاه برای پیوستن به جهاد وعده گرفته بود (Ayaydin, 2016, p89, p119, p196). روزنامه رستخیز نیز که ابتدا در بغداد و سپس در کرمانشاه چاپ می‌شد و مورد حمایت آلمان بود حکم جهاد آیات عظام شیخ‌الشریعه اصفهانی، سیدمصطفی کاشانی، ملامحمدحسین قمشه و سیدعلی تبریزی را چاپ کرد (روزنامه رستخیز، دوشنبه ۱۸ ربیع‌الاول ۱۳۳۴، س ۲، ش ۱۶، ص ۱).

از سوی دیگر، اشغال‌گری اردوی اتحاد اسلامی در کرمانشاه و اعمال خشونت‌آمیز حسین رئوف بیگ علیه ایل سنجایی و اقدامات خرابکارانه در شهر کرد (ساکما، ۲۴۰/۳۰۷۸؛ ۲۴۰/۱۰۸۵۳۵)، خیلی زود به خوش‌بینی راهبرد اتحاد اسلامی در ایران ضربه جدی زد. انتشار اخبار غارت‌گری اردوی حسین رئوف بیگ با تبلیغات عثمانی در زمینه جهاد و اخوت اسلامی همخوانی نداشت و در نهایت حتی موجب شک و تردید ایرانیان به درستی اعلان جهاد علمای شیعی عتبات عالیات شد (مابری، ۱۳۶۹ش، ص ۹۶).

شیرخان صمصام‌الممالک در عریضه خود به مجلس شورای ملی نوشت که عثمانی‌ها قتل و غارت مردم ایران را «اتحاد اسلام» اسم گذاشته‌اند (ساکما، ۲۹۳/۳۶۹۸). سردار مقتدر سنجایی، فرزند شیرخان، نیز به حامیان شعار اتحاد اسلامی کنایه زد که خشونت عثمانی در حق «برادران مسلمان» خود در کردند، روی روس‌ها را در آذربایجان سفید کرده‌است (سنجایی، ۱۳۹۳ش، ص ۲۶۳). حامیان عثمانی در ایران برآشفتنند که چرا این دولت

1. Mustafa Asım Turgut.

2. Tanin.

3. Sabah.

4. Ajans Ottoman.

۵. مردم کرد بر دین یاری هستند؛ ولی سردارمقتدر سنجایی در اینجا آن‌ها را با اسلام برابر گرفته‌است و منظورش بیشتر کنایه به حامیان اتحاد اسلامی است و [بیان این‌که] دولت عثمانی با این شعار در سرزمین اسلامی ایران مردم را قتل‌عام می‌کند. همین‌طور نوشته‌های رسمی عثمانی، رؤسای گوران و قل‌خانی را «حامی ملت اسلام» عنوان کرده‌اند (بهار، ۱۳۹۹ش، ص ۱۲۲).

تلاش‌های اتحاد اسلامی را با دست خود نابود می‌کند و اعلام کردند که دیگر نمی‌توانند پشتیبان عثمانی باشند

(Ayaydin, 2016, pp 190-191, p336). حزب دموکرات، قوی‌ترین جریان سیاسی حامی عثمانی در ایران، به کلی از عثمانی رنجید و به طرف آلمان رغبت کرد (ساسانی، ۱۳۸۶ ش، ص ۲۷). روزنامه نوبهار، ناشر افکار حزب دموکرات ایران، در سرمقاله «ترک‌ها در کرمانشاهان»، مصطفی عاصم تورگوت را خطاب قرار داد که اشغال کرمانشاه ضربه و خیمی بر مناسبات رسمی دولت ایران و عثمانی وارد ساخته است و موجب نفرت ایرانیان از برادران مسلمان عثمانی خود شده است؛ همان «نوبهاری» که دیروز مثل یک نفر عثمانی از عالم خلافت دفاع می‌کرد، امروز می‌گوید که اشغال ایران و آنتریک بازی^۱ در کرمانشاهان، به سیاست اسلامی ضربه وارد خواهد کرد (روزنامه نوبهار، جمعه ۲۲ جمادی‌الثانی ۱۳۳۳، س ۴، ش ۱۹۴، ص ۱؛ روزنامه نوبهار، سه‌شنبه ۹ شعبان ۱۳۳۳، س ۴، ش ۲۰۷، ص ۱). محمدتقی بهار، سردبیر روزنامه نوبهار، به همین دلیل رابطه دوستانه خود با سفیر عثمانی را قطع کرد (بهار، ۱۳۹۹ ش، ص ۱۲۴). همین‌طور روزنامه بامداد روشن نیز که با شعار «طرفدار اتحاد اسلام و استقلال ایران» منتشر می‌شد، به تدریج علیه اشغال‌گری عثمانی موضع‌گیری کرد (روزنامه بامداد روشن، چهارشنبه ۱۸ ذی‌القعدة ۱۳۳۳، س ۱، ش ۹۵، ص ۳؛ شنبه ۲۸ ذی‌القعدة ۱۳۳۳، س ۱، ش ۹۹، ص ۳).

۷.۲. اختلاف در جبهه عثمانی

سفیر عثمانی در تهران با اشغال کرمانشاه موافق نبود و درباره پیامدهای آن نگرانی جدی داشت. او معترض بود که چرا باید خط‌مشی کلی اتحاد اسلامی برای موفقیتی کوچک -گرفتن چند شهر کرمانشاه و سرکوب ایل سنجابی- نادیده گرفته شود! (Ayaydin, 2016, pp 191-192). حسین رئوف بیگ دقیقاً برخلاف توصیه‌های مصطفی عاصم تورگوت با اعمال خشونت، قصر شیرین، سرپل زهاب و کرد را اشغال کرد و خود را در معرض مقابله ایلات مخالف قرار داد. این اقدامات خصمانه اردوی اتحاد اسلامی در کرمانشاه خیلی زود به ایجاد اختلاف بین وزارت جنگ عثمانی و سفارت‌خانه آن دولت در تهران منجر شد. درحالی‌که تحرکات جزئی گروه حسین رئوف بیگ از سوی سلیمان عسکری^۲ (فرمانده جبهه عراق) فعالیتی مهم برای کل منطقه تلقی می‌شد، مصطفی عاصم تورگوت آن را عملیاتی کور، بدون راهبرد مشخص و منشأ بحران‌های بزرگ سیاسی در ایران ارزیابی می‌کرد (Ayaydin, 2016, pp 190-191). از سوی دیگر و به نظر حسین رئوف بیگ، سفیر عثمانی در تهران متوجه شرایط نبود و برای ایفای نقش خود سردرگم بود (Orbay, 1993, v1, p22). مصطفی عاصم

۱. توطئه

2. Süleyman Askerî Bey.

تورگوت به ناچار اعتراض شدید خود را طی نامه‌ای به استانبول اعلام کرد و یادآور شد که حتی روزنامه‌های حامی عثمانی علیه ما موضع گرفته‌اند؛ اگر قرار است هر کس هر طوری که می‌داند عمل کند، دیگر چه نیازی به سفارت‌خانه است! با این وصف، فرمانده کل قوای عثمانی، حامی سرسخت گروه حسین رثوف بیگ بود و درباره همه این تحولات به سفارت تهران نامه نوشت که باید عملیات را گسترش دهیم و به حسین رثوف بیگ دستور داد طبق تشخیص خود، برای اجرای این دستور اقدام کند (Kurtcepe & Balçioğlu, 1992, pp 264-266). نتیجه حمایت قاطعانه انور پاشا از حسین رثوف بیگ تضعیف موقعیت سیاسی مصطفی عاصم تورگوت در ایران بود.

۷.۳. سقوط کابینه عبدالمجید عین‌الدوله

اشغال کرمانشاه با دوره سوم مجلس شورای ملی (۱۷ محرم ۱۳۳۳ق - ۷ محرم ۱۳۳۴م) مصادف بود. در این مجلس، فراکسیون دموکرات‌ها با ۳۱ نماینده، در مقابل ۲۹ نماینده اعتدالی اکثریت را در دست داشتند. ریاست دموکرات‌ها با سلیمان میرزا بود. دموکرات‌ها برخلاف اعتدالیون حامی روس و انگلیس، طرفدار آلمان و عثمانی بودند. مهم‌ترین اقدام فراکسیون دموکرات مجلس درباره اشغال کرمانشاه، استیضاح عبدالحسین فرمان‌فرما، وزیر داخله بود که به نظر آن‌ها مقصر جنگ کرد و مصادمه بین حسین رثوف بیگ و عشایر ایرانی بود. جلسه استیضاح شنبه (۱۳ شعبان ۱۳۳۳ق - ۲۶ ژوئن ۱۹۱۵م)، تنها چند روز پس از آتش‌بس جنگ کرد (۴ تا ۹ شعبان ۱۳۳۳ق)، برگزار شد که طی آن بیست نفر از نمایندگان فراکسیون اکثریت دموکرات و از جمله: سلیمان میرزا، و چهار نماینده کرمانشاه - حاج عز‌الممالک اردلان، سیدحسین کزازی، مرآت‌السلطان و میرزا حسین کرمانشاهی - وزیر داخله را استیضاح کردند (روزنامه نوبهار، جمعه ۱۹ شعبان ۱۳۳۳، س ۴، ش ۲۰۹، ص ۱؛ سپهر، ۱۳۳۶ش، ص ۱۸۰). طبق نوشته عز‌الممالک اردلان مذاکرات طوری ترتیب داده شده بود که حتماً دولت سقوط کند و به همین دلیل از سیدحسین کزازی خواسته شد نطق تنیدی ایراد کند (اردلان، ۱۳۷۲ش، ص ۹۰). با اقدامات دموکرات‌ها، عبدالمجید عین‌الدوله، رئیس‌الوزرا نامه‌ای به رئیس مجلس، حسین پیرنیا، نوشت و استیضاح را متوجه تمام کابینه تفسیر کرد (روزنامه کاوه، دوشنبه ۶ شوال ۱۳۳۶، س ۳، ش ۲۹-۳۰، ص ۲). نمایندگان فراکسیون دموکرات، وزیر داخله را متهم کردند که به دلیل سابقه حکومتی در کرمانشاه و نفوذ میان رؤسای ایلات می‌توانسته است ضمن متوقف کردن اردوی عثمانی، از جنگ‌کنندگان جلوگیری کند؛ ولی عبدالحسین فرمان‌فرما با بیان اینکه «نفوذ من حد [ی] دارد» مسئولیتی در این باره نپذیرفت (روزنامه نوبهار، جمعه ۱۹ شعبان ۱۳۳۳، س ۴، ش ۲۰۹، صص ۱-۵). کاوه بیات در نقد این استیضاح نوشته است که

درواقع برخلاف عبدالحسین فرمان فرما باید دموکرات‌ها و هواداران ائتلاف با عثمانی به دلیل نوع متحدی که برای ایران انتخاب کرده بودند، استیضاح می‌شدند (بهار، ۱۳۹۹ ش، صص ۲۴-۲۵، مقدمه کتاب تاریخچه سه‌سال و نیمه ما و جنگ، به قلم کاوه بیات).

به‌رحال استیضاح مجلس شورای ملی موجب شد تا کابینه عبدالمجید عین‌الدوله و وزیر داخله او برای خاتمه‌دادن به غائله کرمانشاه فعال‌تر شوند (روزنامه نوبهار، سه‌شنبه ۲۳ شعبان ۱۳۳۳، س ۴، ش ۲۱۰، ص ۴). تاریخ صلح خسروآباد (۱۶ شعبان)، تنها سه روز پس از جلسه استیضاح (۱۳ شعبان) است. رئیس‌الوزرا کوشش کرد تا مجلس را متقاعد کند که بدون تغییر در کابینه و یا با انتصاب عبدالحسین میرزا فرمان‌فرما به وزارت جنگ و سرپرستی خودش بر وزارت داخله، استیضاح را پس بگیرد (کحال‌زاده، ۱۳۶۳ ش، ص ۱۸۱)؛ ولی دموکرات‌ها که علاوه بر مسئله جنگ کردند و اوضاع آشفته کرمانشاه، از دشمنی و خصومت فزاینده عبدالحسین فرمان‌فرما علیه حزب خود، قتل یارمحمدخان کرمانشاهی و روند برگزاری انتخابات مجلس سوم در کرمانشاه ناراضی بودند (اردلان، ۱۳۷۲ ش، ص ۸۴؛ خزایی، ۱۳۹۳ ش، ص ۸۱) بر استیضاح تأکید کردند و به‌همین دلیل (۲۷ شعبان ۱۳۳۳ ق/ ۱۰ ژوئیه ۱۹۱۵ م)، کابینه عبدالمجید میرزا عین‌الدوله سقوط کرد (سنجایی، ۱۳۹۳ ش، ص ۲۷۷).

۸. علل ناکامی اشغال کرمانشاه

۸.۱. مخالفت آلمان

راهبرد آلمان تمرکز بر شوراندن ایلات و تحریک افکار عمومی مردم ایران، افغانستان و هندوستان علیه روسیه و بریتانیا بود. این دولت به‌خوبی می‌دانست که اشغال‌گری حسین رثوف‌بیگ در کرمانشاه، دیگر از صورت مشکل محلی ساده خارج شده و کل سیاست آلمان در ایران را با تردید روبه‌رو کرده‌است (گرکه، ۱۳۷۷ ش، ج ۱، ص ۲۰۳). به‌همین دلیل نیدرمایر عملیات حسین رثوف‌بیگ را «ماجرایی بی‌معنی» توصیف کرده و تلاش آلمانی‌ها را در جهت «برسر عقل آوردن» او بیان کرده‌است (نیدرمایر، ۱۳۶۳ ش، ص ۷۷). کنت کانتیز^۱ آتاشه نظامی^۲ آلمان در ایران، فن وانگنهایم^۳، سفیر آلمان در استانبول، هانس هومان^۴، افسر نیروی دریایی و یکی از نمایندگان مهم آلمان در استانبول در طول جنگ جهانی اول، هر کدام جداگانه توقف عملیات حسین رثوف‌بیگ و برکناری او را از دولت عثمانی خواستار شدند (گرکه، ۱۳۷۷ ش، ج ۱، ص ۱۹۱؛ YÜKSEL, 2019, p98; Ayaydin, 2016, p192) مخالفت آلمان در متوقف‌ساختن پیشروی اردوی اتحاد اسلامی حسین رثوف‌بیگ در کردن مؤثر بود (مایرلی، ۱۳۶۹ ش، ص ۹۷).

1. Count Kaunitz.

۲. وابسته نظامی.

3. von Wangenheim.

4. Hans Humann.

در سوی دیگر، عثمانی‌ها از اقدامات متحد خود در ایران رضایت نداشتند. حسین رئوف بیگ از مواضع آلمانی‌ها در کرمانشاه متعجب بود که چطور دنبال دراختیار گرفتن عثمانی و استفاده‌ی ابزاری از این کشور هستند. از نظر او آلمانی‌ها با تفرقه‌انداختن بین ایران و عثمانی، به دنبال سلطه‌ی جداگانه بر هر دو کشور مسلمان بودند (Orbay, 1993, v1, pp 21-22). حسین رئوف بیگ به دولت خود اعلام کرد که چون شونمان، کنسول آلمان در کرمانشاه، حامی ایل سنجابی است، سنجابی‌ها به دسته‌ی او حمله کرده‌اند. سفیر عثمانی در تهران نیز در گزارشی به استانبول مانند حسین رئوف بیگ اعلام کرد که فعالیت آلمانی‌ها علیه عثمانی‌ها بوده است. سپس با سفیر آلمان در ایران ملاقات کرد و از او خواست که شونمان را از کنسولگری کرمانشاه عزل کند؛ ولی آلمانی‌ها ضمن رد این درخواست پیشنهاد کردند که دولت عثمانی شخص دیگری را به جای حسین رئوف بیگ بفرستد. آن‌ها از تلاش علیه نیروهای عثمانی در ایران برای جانشینی حسین رئوف بیگ با کسی که می‌توانستند روی او تأثیر بگذارند، دریغ نکردند (YÜKSEL, 2019, pp 98-99). عثمانی‌ها فکر می‌کردند آلمانی‌ها قصد دارند ایران را کاملاً در سلطه‌ی خود نگه دارند. به همین دلیل و در مقابل، انورپاشا به سفارت آلمان در استانبول اخطار داد تا به مأموران آلمانی در ایران و به ویژه به شونمان کنسول آلمان در کرمانشاه هشدار بدهد (Ayaydin, 2016, p193).

اختلافات حسین رئوف بیگ و شونمان در قضیه‌ی کرمانشاه، وضعیت سفارت‌خانه‌های عثمانی و آلمان در تهران را دشوار کرده بود. کشاکش حسین رئوف بیگ و شونمان مثال بارزی از نتایج زیان‌بار اقدام‌های یک‌سویه‌ی آلمان و عملیات خودسرانه‌ی عثمانی‌ها در ایران بود (گرکه، ۱۳۷۷ ش، ج ۱، ص ۲۰۵). از پیامدهای دیگر اختلاف آلمان و عثمانی در قضیه‌ی کرمانشاه، بی‌اعتمادی حداقل بخشی از افکار عمومی مردم ایران حتی به آلمان بود. از نظر نویسنده‌ی سرمقاله‌ی روزنامه‌ی نوبهار، «مأمورین آلمانی و عثمانی در شهر کرمانشاه جنگ زرگری پیش گرفته» بودند و هدف آن‌ها آماده‌کردن مقدمات سقوط شهر کرمانشاه بود (روزنامه‌ی نوبهار، جمعه ۲۲ جمادی‌الثانی ۱۳۳۳، س ۴، ش ۱۹۴، ص ۱).

۸.۲. مقاومت ایران

۸.۲.۱. دولت

دولت ایران علاوه بر ناتوانی، به دلیل سیاست رسمی بی‌طرفی در جنگ و احتیاط برای جلوگیری از گسترده شدن جنگ جهانی به خاک ایران، در برابر اشغالگری روسیه، بریتانیا و عثمانی خویشتن‌داری زیادی نشان داد و همواره این ملاحظه را داشت که آشکارا در مقابل این نیروهای متجاوز وارد جنگ نشود. از آغاز اشغال قصر شیرین در کرمانشاه (۲۶ جمادی

الاول ۱۳۳۳ق/۱۱ آوریل ۱۹۱۵م) به دست قوای حسین رئوف بیگ تا خروج آنها از خاک ایران (۱۴ ذی القعدة ۱۳۳۳ق/۲۳ سپتامبر ۱۹۱۵م)، سه دولت حسن مشیرالدوله، عبدالمجید عین الدوله و حسن مستوفی الممالک سر کار بودند که به نوعی آشفتگی سیاسی در ایران را نشان می دهد. کابینه حسن مشیرالدوله در برابر تجاوز عثمانی چندان فعال نبود و تنها به ارسال شکایت نامه کفایت کرد. وزارت خارجه ایران به تاریخ (۲۵ جمادی الاول ۱۳۳۳ق/۱۰ آوریل ۱۹۱۵م) تلگرافی به سفیر کبیر ایران مقیم اسلامبول، محمود علامیر معروف به احتشام السلطنه، ارسال کرد و تلاش برای بازگشت اردوی حسین رئوف بیگ را خواستار شد (بهار، ۱۳۹۹ش، صص ۱۲۱-۱۲۲). سفارت ایران هم طی نامه ای به تاریخ (۴ جمادی الثانی ۱۳۳۳ق/۱۹ آوریل ۱۹۱۵م)، تحریک آمیز بودن این اقدامات را به دولت عثمانی گوشزد کرد (LEVENT, 2020, p169). هم چنین وزارت خارجه به تاریخ های (۲۷ جمادی الاول ۱۳۳۳ق/۱۲ آوریل ۱۹۱۵م) و (۸ جمادی الثانی ۱۳۳۳ق/۲۳ آوریل ۱۹۱۵م) به سفیر کبیر عثمانی در تهران اعتراض کرد و خواستار شد که حدود مرزی از قوای عثمانی تخلیه شود که با بی پاسخی سفارت کبیر عثمانی و بی اعتنایی حسین رئوف بیگ نتیجه نداد (بهار، ۱۳۹۹ش، صص ۱۲۲، ۱۷۳، ۱۷۴). کابینه حسن مشیرالدوله با اصرار سفرای روس و بریتانیا (روزنامه رستخیز، شنبه ۲۶ رمضان ۱۳۳۳، س ۱، ش ۱، ص ۱) و متأثر از پیشروی قوای عثمانی، (۱۱ جمادی الثانی ۱۳۳۳ق/۲۶ آوریل ۱۹۱۵م) سقوط کرد (مشروح مذاکرات مجلس ملی، دوره ۳، جلسه ۲۸: صورت مشروح مجلس روز دوشنبه یازدهم شهر جمادی الثانی ۱۳۳۳؛ مابری، ۱۳۶۹ش، ص ۹۷).

عبدالمجید عین الدوله، نخست وزیر تازه ایران، که مورد حمایت روس و انگلیس بود (بهار، ۱۳۹۹ش، ص ۱۵۸) عده ای ژاندارم را به کرمانشاه اعزام کرد (روزنامه بامداد روشن، چهارشنبه ۱۳ جمادی الثانی ۱۳۳۳، س ۱، ش ۳۴، ص ۴) و یادداشت های بسیار تندی درباره عملیات اشغال گرانه حسین رئوف بیگ به دولت عثمانی ارسال کرد (Ayaydin, 2016, pp 190-191) و عقب کشیدن نیروهای عثمانی از کرمانشاه را خواستار شد (ساکما، ۲۳۲/۳۰۶۹). نخست وزیر ایران، وزارت داخله کابینه را به عبدالحسین فرمان فرما سپرد که سیاست او مقتضی طرف شدن ایران با عثمانی بود و به قولی آرام نگرفت تا اسباب طرف شدن قوای ایلیاتی مجتمع شده در کرمانشاه و کرند با اردوی اتحاد اسلامی حسین رئوف بیگ را فراهم آورد (دولت آبادی، ۱۳۷۱ش، ج ۳، ص ۲۸۷). عبدالمجید عین الدوله (۲۵ رجب ۱۳۳۳ق/۷ ژوئن ۱۹۱۵م)، پرنس رویس، سفیر آلمان در تهران، را به حضور پذیرفت و اعلام آمادگی ایران برای نزدیک شدن به آلمان را به عقب نشینی نیروهای حسین رئوف بیگ موکول کرد و پرنس رویس را تهدید کرد که ممکن است ایلات ایران به کمک

I. Prinz Reuß zu Köstritz.

روسیه و انگلیس به حسین رثوف بیگ حمله کنند (گرکه، ۱۳۷۷ ش، ج ۱، ص ۲۰۳). نزدیکی ایلات ایران به متفقین نگرانی جدی آلمان در ایران بود و به همین دلیل تهدید نخست وزیر ایران به جا و در بهترین زمان ممکن بود که موجب تکاپوی جدی آلمانی ها برای رفع این مشکل شد. سفیر ایران در استانبول نیز موفق شد در این باره با انورپاشا ملاقات کند (بهار، ۱۳۹۹ ش، ص ۱۱۷؛ ارباب، ۱۳۸۳ ش، ص ۹۰). کابینه عبدالمجید عین الدوله در صلح خسرو آباد و عقب نشینی متعاقب حسین رثوف بیگ نیز نقشی اساسی داشت. معاضد الملک، کفیل حکومت کرمانشاه، افسر سوئدی سونسون^۱، رئیس ژاندارمری کرمانشاه، و دو نماینده رسمی دولت ایران در این جلسه صلح بودند (سنجابی، ۱۳۹۳ ش، ص ۲۷۱).

۲.۲.۸. ایلات کرمانشاه

کرمانشاه در اواخر دوره قاجار و آغاز جنگ جهانی اول ساختاری کاملاً ایلایاتی داشت و امور مختلف نظامی، سیاسی و اقتصادی آن متأثر از فعالیت های ایلات بود. هنگام اشغال کرمانشاه به دست قوای عثمانی، ایلات کرمانشاه به رهبری ایل سنجابی برای جنگ با اردوی اتحاد اسلامی حسین رثوف بیگ دو مانع داشتند: اول، طرفداران اعتدالیون در شهر کرمانشاه که حامی روس ها بودند و به سنجابی ها اعتماد نداشتند. دوم، ایل کلهر که متحد عثمانی و دشمن ایل سنجابی بود. سردار مقتدر سنجابی برای رفع این مشکلات تلاش تبلیغی و اقناع کننده زیادی را در شهر کرمانشاه انجام داد که نتیجه آن اتحاد همه گروه ها برای مقابله با پیشروی قوای عثمانی بود. ایل کلهر هر چند از ورود حسین رثوف بیگ به خاک ایران تا قبل از جنگ کرد، متحد عثمانی بود، ولی در مذاکره هارون آباد از حمایت قوای متجاوز دست کشید. در این جلسه که با وساطت چند تن از بزرگان اعتدالی کرمانشاه: سید حسن اجاق^۲ و علی خان اعظم زنگنه ملقب به امیر گل^۳، خویشاوند کلهرها و نصیحت معاضد الملک، کارگزار کرمانشاه بین سردار مقتدر سنجابی با رؤسای ایل کلهر برگزار شد سلیمان خان کلهر و عباس خان کلهر قول دادند اردوی هارون آباد را که برای حمایت از حسین رثوف بیگ تدارک دیده بودند متفرق کنند. این کار موجب عصبانیت ابراهیم ادهم بیگ، نماینده اردوی اتحاد اسلامی میان کلهرها، شد (روزنامه بامداد روشن، دوشنبه اشعبان ۱۳۳۳ ق، س ۱، ش ۵۳، ص ۳؛ سنجابی، ۱۳۹۳ ش، صص ۲۵۹-۲۶۱).

1. Sonson.

۲. فرزند مرحوم آقاسید اسمعیل اجاق (صادق علی شاه)، از بزرگان و منتقدان کرمانشاه و نماینده دوره پنجم مجلس شورای ملی.
۳. از خوانین برجسته ایل زنگنه و ملاکان معروف کرمانشاه.

از (۴ شعبان ۱۳۳۳ ق/ ۱۷ ژوئن ۱۹۱۵ م) تا (۹ شعبان ۱۳۳۳ ق/ ۲۲ ژوئن ۱۹۱۵ م) «جنگ کرد» بین ایلات سنجابی و گوران و اهالی کرد با قشون دولت عثمانی در گرفت. قشون عثمانی حدود ۳۰۰ نفر، گوران ها حدود ۱۰۰ تا ۲۰۰ نفر و سنجابی ها نیز حدود ۱۵ تا ۲۰ نفر کشته دادند (سنجابی، ۱۳۹۳ ش، صص ۲۶۲-۲۶۸). سرانجام با دخالت شویمان و کنت کانتیز،

مذاکرات صلح در ۱۶ شعبان ۱۳۳۳ ق/ ۲۹ ژوئن ۱۹۱۵ م در قریه خسروآباد کرد انجام شد و روز بعد، معاهده آن نیز بسته شد که طبق آن قشون عثمانی به سرپل زهاب عقب نشستند (بیات، ۱۳۸۱ ش، صص ۱۱۲-۱۱۳؛ به نقل از اسناد وزارت خارجه، کارتن ۱۸/۴۰۸۵). ایلات کرمانشاه پس از جنگ کردند و توقف پیشروی اردوی اتحاد اسلامی از تلاش دست نکشیدند و خروج کامل قوای متجاوز از خاک ایران را خواستار شدند. شیرخان صمصام‌الممالک از طریق حاج عزالممالک، نماینده کرمانشاه نامه‌ای چهارصفحه‌ای به مجلس شورای ملی نوشت و ضمن شرح واقعه حسین رئوف بیگ، مقاومت ایل سنجابی و ضرر و زیان ناشی از آن، خواستار دادرسی شد. مجلس نیز نامه را (۳ شوال ۱۳۳۳ ق/ ۱۴ آگوست ۱۹۱۵ م)، به وزارت داخله ارجاع داد (بیات، ۱۳۸۱ ش، صص ۱۱۴-۱۱۸؛ به نقل از اسناد وزارت خارجه، کارتن ۱۴/۴۰۷۵)؛ ولی مشکل بزرگ‌تر برای عشایر، پایان فصل بیلاق و شروع فصل قشلاق بود. محل قشلاق در گرمسیر سرپل زهاب و قصر شیرین بود که در اشغال عثمانی قرار داشت و مرکز اردوی حسین رئوف بیگ، در شهر سرپل زهاب بود. به همین دلیل رؤسای ایلات کرمانشاه، به تاریخ (اذی القعدة ۱۳۳۳ ق/ ۱۰ سپتامبر ۱۹۱۵ م) به مجلس شورای ملی، نامه نوشتند و مجلس نیز آن را به وزارت داخله ارجاع داد. رؤسای ایلات خروج کامل اردوی عثمانی از خاک ایران را خواستار بودند و حضور نیروهای بیگانه از قلعه سبزی قصر شیرین در مرز تا گردنه پاتاق سرپل زهاب را موجب خرابی و ناامنی اعلام کردند. در متن این عریضه، ناامیدی و بلا تکلیفی مشخص است (ساکما، ۲۹۳/۳۶۹۸). بدون تردید، درخواست و فشار ایلات کرمانشاه به مجلس شورای ملی در تصمیم و اقدام جدی‌تر مجلس برای پایان غائله اشغال کرمانشاه مؤثر بوده است. با مخالفت آلمان با اشغال کرمانشاه و مقاومت ایلات کرمانشاه و نرسیدن تدارکات لازم به اردوی اتحاد اسلامی، حسین رئوف بیگ مجبور شد تا در گزارش خود به انور پاشا بنویسد که نمی‌تواند جلوتر برود؛ «کوه‌ها را سوراخ و راه‌ها را باز کند» (Orbay, 1993, v1, p22). سرانجام اردوی حسین رئوف بیگ روز پنجشنبه (۱۴ اذی القعدة ۱۳۳۳ ق/ ۲۳ سپتامبر ۱۹۱۵ م) به دستور انور پاشا از سرپل زهاب و قصر شیرین به داخل مرز عثمانی عقب‌نشینی کرد (روزنامه عصر جدید، سه‌شنبه ۱۷ اذی القعدة ۱۳۳۳، س ۲، ش ۶، ص ۲؛ Ayaydin, 2016, pp 192-193).

۹. نتیجه‌گیری

دولت عثمانی در جنگ جهانی اول، با اعلان جهاد اکبر و شعار اتحاد اسلامی، اقدامات خود را علیه روسیه و بریتانیا آغاز کرد که اعزام گروهی از افسران و جاسوسان زبده عثمانی-آلمانی، بخشی از این راهبرد برای شوراندن ملت مسلمان افغانستان - دروازه ورود زمینی

به هندوستان- بود. این گروه در عراق، کیلومترها دورتر از افغانستان، به دلیل اختلاف بین مأموران عثمانی و آلمانی از هم پاشید؛ ولی فعالیت‌های روسیه و بریتانیا علیه منافع عثمانی در کرمانشاه و استفاده از همسایگی کرمانشاه با ولایت بغداد برای عبور و مرور مأموران مخفی و ارسال تسلیحات و مهم‌تر از همه جذب ایلات کرمانشاه موجب شد تا انورپاشا، فرمانده کل قوای عثمانی، به حسین رثوف بیگ، فرمانده گروه اعزامی به افغانستان، دستور دهد تا استعداد و امکانات گروه خود را ذیل راهبرد جهاد اکبر برای اشغال کرمانشاه، جذب عشایر و قطع نفوذ روسیه و بریتانیا متمرکز کند. در همین راستا، حسین رثوف بیگ، گروه زبده خود را با فراخوان سربازان داوطلب و عشایر عرب و کرد اطراف بغداد و خانیقین به «اردوی اتحاد اسلامی» توسعه داد که استعداد آن حدود شش هزار نفر بود. پس از اشغال کرمانشاه، مخالفت دولت ایران و مقاومت ایلات کرمانشاه به رهبری ایل سنجایی موجب شد تا دولت آلمان از ترس نزدیکی دولت و ایلات کرمانشاه به روسیه و بریتانیا، به طور جدی با اشغال کرمانشاه مخالفت کند. همین‌طور مصطفی عاصم بیگ، سفیر عثمانی در تهران، با همین استدلال اقدامات اردوی حسین رثوف بیگ را عملیاتی کورکورانه توصیف کرد. افکار عمومی مردم ایران هم، متأثر از روزنامه‌هایی مثل «نوبهار» علیه این اشغال تحریک شد. حزب دموکرات نیز که حامی دولت عثمانی در ایران بود و فراکسیون اکثریت مجلس سوم شورای ملی را در اختیار داشت، ارتباطش را با این دولت کم کرد. با این علل و پیامدهای زیان‌بار، انورپاشا مجبور شد دستور پایان عملیات و خروج کامل اردوی اتحاد اسلامی حسین رثوف بیگ از ایران را صادر و شکست راهبرد جهاد اکبر را حداقل در کرمانشاه قبول کند.

منبع

اسناد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (ساکما): شناسه سند:

۲۹۳/۲۸۹۸؛ ۲۹۳/۲۵/۱۷-۱۷۱؛ ۲۴۰/۱۰۸۵۳۵؛ ۲۴۰/۸۲۴۷؛ ۲۴۰/۳۰۷۸؛ ۲۳۲/۳۰۶۹؛ ۹۱/۲۸۰/۹۳۹
۲۹۳/۳۳۹۸؛ ۲۹۶/۲۴۳۱۴؛ ۲۹۳/۳۷۰۷؛ ۹۹۹/۴۷۳۹۲

کتاب

ارباب، معصومه. (۱۳۸۳ش). روابط ایران و آلمان در جنگ جهانی اول ۱۹۱۴-۱۹۱۸م/۱۳۳۲-۱۳۳۶ق. تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر.
اردلان، امان‌الله. (۱۳۷۲ش). خاطرات حاج‌عزالممالک اردلان: زندگی در دوران شش پادشاه. (باقر عاقلی، تنظیم‌کننده و حاشیه‌نویس). تهران: نامک.

- بهار، محمدتقی. (۱۳۹۹ش). تاریخچه سه سال و نیمه ما و جنگ (۱۹۱۴-۱۹۱۷) روس و انگلیس؛ آلمان، عثمانی و ایران. (کاوه بیات، کوشش گر). تهران: شیرازه کتاب ما.
- بیات، کاوه. (۱۳۸۱ش). ایران و جنگ جهانی اول (اسناد وزارت خارجه). (چ ۲). تهران: سازمان اسناد ملی ایران.
- دولت آبادی، یحیی. (۱۳۷۱ش). حیات یحیی. (چ ۳). تهران: عطار.
- ساسانی، خان ملک. (۱۳۸۶ش). یادبودهای سفارت استانبول. تهران: اساطیر.
- سپهر، احمدعلی (مورخ الدوله). (۱۳۳۶ش). ایران در جنگ بزرگ ۱۹۱۴-۱۹۱۸. تهران: چاپخانه بانک ملی ایران.
- سنجابی، علی اکبر. (۱۳۹۳ش). ایل سنجابی و مجاهدت ملی ایران: خاطرات علی اکبرخان سنجابی، سردار مقتدر. (کریم سنجابی، محرر و حاشیه نویس). (چ ۳). تهران: پردیس دانش.
- شاو، استانفورد جی؛ شاو، ازل کورال. (۱۳۷۰ش). تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه جدید. (چ ۲). (چ ۱). (محمود رمضان زاده، مترجم). مشهد: آستان قدس رضوی.
- کتاب سبز. (۱۳۶۳ش). مجموع اسناد تاریخ ایران. تهران: تاریخ ایران.
- کحل زاده، میرزا ابوالقاسم خان. (۱۳۶۳). دیده ها و شنیده ها: خاطرات میرزا ابوالقاسم خان کحل زاده. (چ ۱). (مرتضی کامران، کوشش گر). تهران: فرهنگ.
- کشورز، اردشیر. (۱۳۸۲ش). کرمانشاهان در جنگ جهانی اول (تشکیل دولت ایران آزاد). کرمانشاه: طاقبستان.
- گرکه، اولریخ. (۱۳۷۷ش). پیش به سوی شرق: ایران در سیاست شرقی آلمان در جنگ جهانی اول. (چ ۱). (پرویز صدری، مترجم؛ کاوه بیات، ویراستار). تهران: کتاب سیامک.
- گزیده اسناد سیاسی ایران و عثمانی: دوره قاجاریه. (۱۳۷۲ش). (چ ۶). (واحد نشر اسناد [دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه]، گردآورنده). تهران: وزارت امور خارجه، موسسه چاپ و انتشارات.
- مابری، فردریک جیمز. (۱۳۶۹ش). عملیات در ایران (جنگ جهانی اول ۱۹۱۴-۱۹۱۹). (کاوه بیات، مترجم). تهران: رسا.
- نیدرمایر، اسکارفن. (۱۳۶۳ش). زیر آفتاب سوزان ایران. (کیکائوس جهاننداری، مترجم). تهران: تاریخ ایران.

مقاله

- خرزایی، شیرزاد. (۱۳۹۳ش). «حزب دموکرات و استیضاح فرمان فرما در مجلس سوم شورای ملی». مجله پژوهش های علوم تاریخی، دوره ۶، ش ۱، صص ۷۱-۸۴.
- شریفی، عزت اله؛ کریمی، حجت اله. (۱۳۹۷ش). «بررسی اوضاع کرمانشاه در جنگ جهانی اول: از ورود

نیروهای عثمانی تا تشکیل دولت موقت ملی». نشریه روزگاران، س ۱۳، ش ۱۳، صص ۱-۲۰.

پایان نامه

نظری، پیرحسین. (۱۳۹۲ش). «ایل سنجابی و نقش آن در تحولات غرب کشور طی سال‌های ۱۲۹۳-۱۳۴۵ق». پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ، گرایش ایران دوره اسلامی، گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه لرستان.

روزنامه

بامداد روشن: (دوشنبه ۱۱ جمادی‌الثانی ۱۳۳۳، س ۱، ش ۳۳)؛ (چهارشنبه ۱۳ جمادی‌الثانی ۱۳۳۳، س ۱، ش ۳۴)؛ (پنج‌شنبه ۳۰ جمادی‌الثانی ۱۳۳۳، س ۱، ش ۳۴)؛ (دوشنبه ۱۸ شعبان ۱۳۳۳ق، س ۱، ش ۵۳)؛ (شنبه ۲۰ شعبان ۱۳۳۳، س ۱، ش ۶۱)؛ (چهارشنبه ۱۸ ذی‌القعدة ۱۳۳۳، س ۱، ش ۹۵)؛ (شنبه ۲۸ ذی‌القعدة ۱۳۳۳، س ۱، ش ۹۹).

رعد: (یکشنبه ۱۷ ذی‌القعدة ۱۳۳۳، سال ۷، ش ۳).

رستخیز: (سه‌شنبه ۱۲ ربیع‌الاول ۱۳۳۴، س ۲، ش ۱۴)؛ (دوشنبه ۱۸ ربیع‌الاول ۱۳۳۴، س ۲، ش ۱۶)؛ (شنبه ۲۶ رمضان ۱۳۳۳، س ۱، ش ۱).

عصر جدید: (سه‌شنبه ۱۷ ذی‌القعدة ۱۳۳۳، س ۲، ش ۶).

کاوه: (دوشنبه ۶ شوال ۱۳۳۶، س ۳، ش ۲۹-۳۰).

نوبهار: (جمعه ۲۲ جمادی‌الثانی ۱۳۳۳، س ۴، ش ۱۹۴)؛ (سه‌شنبه ۹ شعبان ۱۳۳۳، س ۴، ش ۲۰۷)؛

(جمعه ۱۹ شعبان ۱۳۳۳، س ۴، ش ۲۰۹)؛ (سه‌شنبه ۲۳ شعبان ۱۳۳۳، س ۴، ش ۲۱۰).

لوح فشرده

مشروح مذاکرات مجلس ملی، دوره ۳، جلسه ۲۸: صورت مشروح مجلس روز دوشنبه یازدهم شهر جمادی‌الثانی ۱۳۳۳.

منابع لاتین

Adamec, Ludwig. (1967). *Afghanistan: A Diplomatic History*. Los Angeles: University of California Press.

Alkan, Mustafa. (2004). "Hüseyin Rauf Orbay'ın Hayatı (1880-1964)" *ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ*, Sayı 59, Cilt: XX.

Ayaydın, Rıdvan. (2016). "BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NİN

- İRAN’DA CİHAD-I EKBER FAALİYETLERİ”. Tez Danışmanı: DOÇ.DR. İLYAS TOPSAKAL, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı / İslam Tarihi Bilim Dalı.
- Balcıoğlu, Mustafa. (2011). *Teşkilat-ı Mahsusa’dan Cumhuriyete*. Türkiye: Nobel Yayın Dağıtım.
- Busch, Briton Cooper. (1976). *Mudros to Lausanne: Britain’s frontier in West Asia, 1918-1923*. United States: State University of New York Press.
- Cebesoy, Ali Fuat. (1957). *Gl Ali Fuat Cebesoy’un siyasî hâtıraları*. Türkiye: “Vatan” Neşriyatı.
- Çolak, Mustafa. (2008). *Enver Paşa: Osmanlı-Alman ittifakı*. Volume 77 of Yeditepe Yayınevi. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- HAÇİN, İlhan. (2016). “Hüseyin Rauf Orbay ve I. TBMM’deki Faaliyetleri (1920-1923)”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12, no.23, pp 51– 85.
- Kurtcepe, İsrail & Balcıoğlu, Mustafa. (1992). “BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI BAŞLARINDA ROMANTİK BİR TÜRK-ALMAN PROJESİ -RAUF BEY MÜFREZESİ-”. Ankara Üniversitesi OTAM (*Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*), 3(3).
- LEVENT, Zeynel. (15 Kasım 2020). “Binbaşlı Hüseyin Rauf (Orbay) Müfrezesi’nin Faaliyetlerinin Modern Gayrinizami Harp Teorisi Açısından Değerlendirilmesi”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2020, Cilt 5, Sayı 2, <https://doi.org/10.31454/usb.775710>.
- Orbay, Rauf. (1993). *CEHENNEM DEĞİRMENİ: Siyasî Hatıralarım*. Volume 1, İSTANBUL: Emre Yayınları.
- YÜKSEL, Çağdaş. (2019). “BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TEŞKİLAT-I MAHSUSA during the First World War”. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı.

English Translation of References

Documents

Sāzmān-e Asnād va Ketābxāne-ye Melli-ye Irān (Sākmā) (National Library and Archives Organization of Iran):

91/280/939; 232/3069; 240/3078; 240/8247; 240/108535; 293/25/17-171; 293/2898; 293/3698; 293/3707; 296/24314; 999/47392. [Persian]

Books

Adamec, Ludwig. (1967). *Afghanistan: A diplomatic history*. Los Angeles: University of California Press.

Arbab, Masoumeh. (1383/2004). *“Ravābet-e Irān va Ālmān dar jang-e jahāni-ye avval 1914 – 1918 AD / 1332 – 1336 AH”* (Relations between Iran and Germany in the First World War 1914-1918 AD/ 1332-1336 AH/ 1293-1297 SH). Tehran: Mo’assese-ye Motāle’āt-e Tārix-e Mo’āser-e Irān (Institute for Iranian Contemporary Historical Studies) (IICHS). [Persian]

Ardalan, Amanollah. (1372/1993). *“Xāterāt-e Hāj ‘Ezz-ol-Mamālek-e Ardalān: Zendegi dar dōw-rān-e šeš pādešāh”* (The Political memoirs of A. ARDALAN). Arranged and annotated by Bagher Agheli. Tehran: Nāmāk. [Persian]

Bahar. Mohammad Taghi. (1399/2020). *“Tārixče-ye se sāl-o-nime-ye mā va jang (1914 – 1917) Rus va Engelis; Ālmān, ‘Osmāni va Irān”* (The history of the war (1917-1914) between Russia and England; Germany, Ottoman and Iran). Edited by Kaveh Bayat. Tehran: Širāze-ye Ketāb-e Mā. [Persian]

Balcioğlu, Mustafa. (2011). *Teşkilat-ı Mahsusa’dan Cumhuriyete*. Türkiye: Nobel Yayın Dağıtım.

Bayat, Kaveh. (1381/2002). *“Irān va jang-e jahāni-ye avval (asnād-e Vezārat-e Xārejeḥ)”* (Iran and the first world war documents of the Ministry of Interior (2nd ed.). Tehran: Sāzmān-e Asnād-e Melli-ye Irān (Sākmā) (National Library and Archives Organization of Iran). [Persian]

Busch, Briton Cooper. (1976). *Mudros to Lausanne: Britain’s frontier in West Asia, 1918-1923*. United States: State University of New York Press.

- Cebesoy, Ali Fuat. (1957). *Gl Ali Fuat Cebesoy'un siyasi hâtıraları*. Türkiye: "Vatan" Neşriyatı.
- Çolak, Mustafa. (2008). *Enver Paşa: Osmanlı-Alman ittifakı*. Volume 77 of Yeditepe Yayınevi. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Dowlat Abadi, Yahya. (1371/1992). "*Hayât-e Yahyâ*" (Yahya's life) (vol. 3). Tehran: 'Attâr. [Persian]
- Gehrke, Ulrich. (1377/1998). "*Piš be su-ye šarq: Irân dar siyâsat-e šarqî-ye Ālmân dar jang-e jahâni-ye avval*" (Onwards to the East, Persia in Germanys oriental politics) (vol. 1). Translated by Parviz Sadri. Edited by Kaveh Bayat. Tehran: Ketâb-e Siyâmak. [Persian]
- "*Gozide-ye asnâd-e siyâsi-ye Irân va 'Osmâni: Dowre-ye Qājāriyeh*" (Selection of Iranian and Ottoman political documents: Qajar period). (1372/1993). (vol. 6). Compiled by Vâhed-e Našr-e Asnâd-e [Daftar-e Motâl'e'ât-e Siyâsi va Beinl-melali-ye Vezârat-e Omur-e Xârejeh] (Document Publishing Unit of the [Institute of Political and International Studies (IPIS)]). Tehran: Vezârat-e Omur-e Xârejeh, Mo'assese-ye Čâp va Entesârât (Ministry of Foreign Affairs, Publications). [Persian]
- Kahhalzadeh, Mirza Abolghasem Khan. (1363/1984). "*Dide-hâ va šenide-hâ: Xâterât-e Mirzâ Abolqâsem Xân-e Kahhâlzâdeh*" (The memoirs of Mirza Abu al-Qasim Khan Kahhalzadeh) (1st ed.). Edited by Morteza Kamran. Tehran: Farhang. [Persian]
- Keshavarz, Ardeshir. (1382/2003). "*Kermânšâhân dar jang-e jahâni-ye avval (Taškil-e dowlat-e Irân-e âzâd)*" (Kermanshah in the First World War (Formation of Iran Azad government)). Kermânšâh: Tâq-Bostân. [Persian]
- Ketâb-e Sabz. (1363/1984). "*Majmu'e asnâd-e târix-e Irân*" (A collection of Iranian history documents). Tehran: Târix-e Irân. [Persian]
- Moberly, Frederick James. (1369/1990). "*Amaliât dar Irân*" (Operations in Persia, 1914-1919). Translated by Kaveh Bayat. Tehran: Našr-e Rasâ. [Persian]
- Niedermayer, Oskar von. (1363/1984). "*Zir-e âftâb-e suzân-e Irân*" (Unter der Glutsonne Irans: Kriegserlebnisse der deutschen Expedition nach Persien und Afgani-

- stan) [Under the burning sun of Iran: Experiences of the German Expedition to Persia and Afghanistan during the Great War]. Translated by Keykavous Jahandari. Tehran: Tārix-e Irān. [Persian]
- Orbay, Rauf. (1993). *CEHENNEM DEĞİRMENİ: Siyasî Hatıralarım*. Volume 1, İSTANBUL: Emre Yayınları.
- Sanjabi, Ali Akbar. (1393/2014). *“İl-e Sanjābi va mojāhedat-e melli-ye Irān; Xāterāt-e Ali Akbar Xān-e Sanjābi, sardar-e moqtader”* (Sanjabi clan and Iran’s national struggle; Memories of Ali Akbar Khan Sanjabi). Edited and annotated by Karim Sanjabi. Tehran: Pardis-e Dāneš. [Persian]
- Sasani, Khan Malek. (1386/2007). *“Yādbud-hā-ye sefārat-e Estānbol”* (Memories de Khan Malek-e Sassani charge d’affaires d’Iran pres du gouveenement imperial ot-taman) [Memoirs of Khan Malek-e Sassani, charge d’affaires of Iran to the Imperial Ottoman government]. Tehran: Asātir. [Persian]
- Sepehr, Ahmad Ali (Movarrehk Al-Dowleh). (1336/1957). *“Irān dar jang-e bozorg 1914-1918”* (Iran in the big World War 1914-1918). Tehran: Čāpxāne-ye Bānk-e Melli-ye Irān. [Persian]
- Shaw, Stanford Jay; & Shaw, Azel Koral. (1370/1991). *“Tārix-e emperāturi-ye ‘Osmāni va Torkiye-ye jadid”* (History of the ottoman Empire and modern Turkey) (1st ed.) (vol. 2). Translated by Mahmoud Ramezanzadeh. Mašhad: Āstān-e Qods-e Razavi (Astan Quds Razavi). [Persian]

Articles

- Alkan, Mustafa. (2004). “Hüseyin Rauf Orbay’ın Hayatı (1880-1964)” *ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ*, Sayı 59, Cilt: XX.
- HAÇİN, İlhan. (2016). “Hüseyin Rauf Orbay ve I. TBMM’deki Faaliyetleri (1920-1923)”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12, no.23, pp 51– 85.
- Khazaei, Shirzad. (1393/2014). “Hezb-e demokrāt va estizāh-e Farmān-farmā dar Majles-e sevvom-e Šorā-ye Melli” (Democrat Party and Farmanfarma’s impeachment in third national parliament). *Majalle-ye Pažuheš-hā-ye ‘Olum-e Tārixî* (Historical Sciences Studies), 6(1), pp. 71-84. [Persian]

- Kurtcephe, İsrail; & Balcıoğlu, Mustafa. (1992). "BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI BAŞLARINDA ROMANTİK BİR TÜRK-ALMAN PROJESİ -RAUF BEY MÜFREZESİ-". Ankara Üniversitesi OTAM (*Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*), 3(3).
- LEVENT, Zeynel. (15 Kasım 2020). "Binbaşı Hüseyin Rauf (Orbay) Müfrezesinin Faaliyetlerinin Modern Gayrinizami Harp Teorisi Açısından Değerlendirilmesi". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2020, Cilt 5, Sayı 2, <https://doi.org/10.31454/usb.775710>.
- Sharifi, Ezzatollah; & Karimi, Hojjatollah. (1397/2018). "Barresi-ye owzā'-e Kermānšāh dar jang-e jahāni-ye avval: Az vorud-e niru-hā-ye 'Osmāni tā taškil-e dowlat-e movaqqat-e mellī" (Investigating the situation in Kermanshah during the First World War: From the arrival of the Ottoman forces to the formation of the provisional national government). *Našriye-ye Ruzegārān*, 13(13), pp. 1-20. [Persian]

Dissertations

- Ayaydın, Rıdvan. (2016). "**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NİN İRAN'DA CİHAD-I EKBER FAALİYETLERİ**". Tez Danışmanı: DOÇ.DR. İLYAS TOPSAKAL, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı / İslam Tarihi Bilim Dalı.
- Nazari, Pirhossein. (1392/2013). "**İl-e Sanjābi va naqş-e ān dar tahavvolāt-e qarb-e keşvar tey-ye sāl-hā-ye 1293 -1345 AH**" (Sanjabi clan and its role in the developments in the west of the country during the years 1345-1293 AH). [Master's thesis in History, Academic orientation: Iran during the Islamic period]. Goruh-e Tāriḫ, Dāneškade-ye Adabiyāt va 'Olum-e Ens_ani, Dānešgāh-e Lorestān (Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan University). [Persian]
- YÜKSEL, Çağdaş. (2019). "**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TEŞKİLAT-I MAHSUSA during the First World War**". Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı.

Newspapers

‘Asr-e Jadid: (Tuesday 17 Dū al-Qa’ dah 1333 AH / 26 September 1915 AD, year 2, issue 6). [Persian]

Bāmdād-e Rošan: (Monday 11 Jumadi al-Thani 1333 AH / 26 April 1915 AD, year 1, issue 33); (Wednesday 13 Jumadi al-Thani 1333 AH / 28 April 1915 AD, year 1, issue 34); (Thursday 30 Jumadi al-Thani 1333 AH / 15 May 1915 AD, year 1, issue 33); (Monday 1 Sha’bān 1333 AH / 14 June 1915 AD, year 1, issue 53); (Saturday 20 Sha’bān 1333 AH / 3 July 1915 AD, year 1, issue 61); (Wednesday 18 Dū al-Qa’ dah 1333 AH / 27 September 1915 AD, year 1, issue 95); (Saturday 28 Dū al-Qa’ dah 1333 AH / 7 October 1915 AD, year 1, issue 99). [Persian]

Kāveh (Kaveh Magazine): (Monday 6 Shawwāl 1336 AH / 15 July 1918 AD, year 3, issue 29-30). [Persian]

Now-Bahār: (Friday 22 Jumadi al-Thani 1333 AH / 7 May 1915 AD, year 4, issue 194); (Tuesday 9 Sha’bān 1333 AH / 22 June 1915 AD, year 4, issue 207); (Friday 19 Sha’bān 1333 AH / 2 July 1915 AD, year 4, issue 209); (Tuesday 23 Sha’bān 1333 AH / 6 July 1915 AD, year 4, issue 210). [Persian]

Ra’d: (Sunday 17 Dū al-Qa’ dah 1333 AH / 26 September 1915 AD, year 7, issue 3). [Persian]

Rastxiz: (Tuesday 12 Rabī’ al-’ Awwal 1334 AH / 18 January 1916 AD, year 2, issue 14); (Monday 18 Rabī’ al-’ Awwal 1334 AH / 24 January 1916 AD, year 2, issue 16); (Saturday 26 Ramaḍān 1333 AH / 7 August 1915 AD, year 1, issue 1). [Persian]

Compact disk

“Mašruh-e mozākerāt-e Majles-e Melli, dowre-ye 3, Jalase-ye 28” (Annotated deliberations of the National Parliament, term 3, session 28): Annotated form of the parliament on Monday, 11th of Jumadi al-Thani 1333 AH / 26 April 1915 AD. [Persian]

